

Wat is er mis met een “goed gesprek”? Een exploratief onderzoek naar pressie tijdens politieke verdachtenverhoren en risico’s op valse bekentenissen²

9 *Het uitoefenen van druk is een factor die een belangrijke rol speelt bij het verkrijgen van valse bekentenissen. De Nederlandse verhoormethoden – en technieken lijken in dat verband ver af te staan van de list-en-bedrogmethoden die gepaard gaan met een groot risico op valse bekentenissen. Toch blijft altijd een zeker risico aanwezig in het Nederlandse politieverhoor. Het verhoor is gericht op het beïnvloeden van de verdachte, waarbij ervan uit wordt gegaan dat een inschatting kan worden gemaakt van de schuld van de verdachte. Onder omstandigheden kunnen bepaalde verhoortechnieken dan leiden tot een valse bekentenis. De vraag is wat dit zou moeten betekenen voor de inrichting van het verhoor in het bijzonder en voor de opsporing in het algemeen.*

I Inleiding

Het politieke verdachtenverhoor heeft een prominente rol in het strafproces en is een van de belangrijkste methoden om tijdens het opsporingsonderzoek feiten boven water te krijgen.³ Dit hangt mede samen met de veronderstelling dat de persoon, van wie de politie denkt dat hij betrokken is bij het delict in kwestie, het meeste zou moeten kunnen vertellen over het delict en de mogelijke betrokkenen-

- 1 *Respectievelijk universitair docent straf(proces)recht bij de Afdeling Strafrecht & Criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam, en universitair docent criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Stevens & Verhoeven zijn auteur van het rapport ‘Raadsman bij politieverhoor’ Den Haag: BJU 2010. De data die in het gelijknamige experiment zijn verzameld, vormen de basis van deze bijdrage.*
- 2 Citeerwijze: L. Stevens & W.J. Verhoeven, ‘Wat is er mis met een “goed gesprek”? Een exploratief onderzoek naar pressie tijdens politieke verdachtenverhoren en risico’s op valse bekentenissen’, *DD* 2011, 9.
- 3 C.J. de Poot, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen & E.R. Muller, *Rechercheportret. Over dilemma’s in de opsporing*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2004; L. Stevens, *Het nemo-teneturbeginsel: van zwijgrecht naar containerbegrip* (diss. Tilburg), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 31.

heid van hemzelf en eventuele anderen.⁴ Het doel van het verdachtenverhoor is derhalve om zoveel mogelijk informatie te verkrijgen. Die informatie, ofwel de verklaring van de verdachte, dient zowel rechtmatig verkregen, als betrouwbaar te zijn, wil zij van waarde zijn voor het strafproces.⁵ Beide doelstellingen worden geacht te zijn gewaarborgd door middel van het pressieverbod van artikel 29 Sv.⁶ Het pressieverbod houdt niet in dat geen enkele pressie op de verdachte mag worden uitgeoefend. Het verhoor is immers geen theekransje, zo is de algemeen aanvaarde opvatting, en een onwillige verdachte mag best wat onder druk worden gezet teneinde hem aan het praten te krijgen. De grens ligt bij – het woord zegt het al – *ongeoorloofde* druk. Wat dat is, is bepaald in de rechtspraak.⁷ In geen van de recente gerechtelijke dwalingen echter – Ina Post, Putten en Schiedam – heeft de rechter geconstateerd dat sprake was van ongeoorloofde druk. Wel was sprake van valse bekentenissen die, zo wordt aangenomen, samenhangen met het gebruik van druk.⁸ Wat we in dat kader eigenlijk zouden willen weten, is welke verhoormethoden van de Nederlandse politie ertoe leiden dat een dermate druk wordt uitgeoefend dat een valse bekentenis wordt afgelegd.⁹ Die methoden zouden vervolgens verboden kunnen worden. Zo eenvoudig echter ligt het helaas niet. Voor de hierboven genoemde zaken kan achteraf bij benadering worden gereconstrueerd wat er is misgegaan. Maar het is lastig, zij het niet praktisch onmogelijk, om in een verhoorkamer empirisch te onderzoeken wanneer (en waarom) verdachten een valse

- 4 A. Memon, A. Vrij & R. Bull, *Psychology and Law: Truthfulness, Accuracy and Credibility*, Chichester: John Wiley and Sons 2003; M.J.A. Duker & L. Stevens, 'Het politieke verdachtenverhoor: meer aandacht voor methoden gewenst', in: M.J. Borgers, M.J.A. Duker & L. Stevens (red.), *Politie in beeld* (Liber amicorum Jan Naeyé), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2009, p. 79.
- 5 M. Hartwig, P.A. Granhag & A. Vrij, 'Police Interrogation from a Social Psychology Perspective', *Policing and Society* 2005, 15, p. 379-399. Vergelijk wat betreft de rechtmatigheidsvraag bijvoorbeeld N. Jörg, aant. 9 en 10 op artikel 29 Sv (suppl. 147, april 2005) in: Melai/Groenhuijsen e.a.
- 6 Vergelijk bijvoorbeeld de minister in *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3, p. 70-71.
- 7 Zie voor een overzicht Melai/Groenhuijsen e.a., aant. 9 en 10 op artikel 29 (suppl. 147, april 2005).
- 8 H. Israëls, *Dwaalsporen. De bekentenissen van Ina Post*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2004; W.A. Wagenaar, 'False confessions after repeated interrogation: The Putten murder case', *European Review* 10 (2002), p. 519-537; Y. Buruma, 'Onschuld! De verwerking van de Schiedammer parkmoord', *DD* 2005, 68, p. 953-963.
- 9 Dit is dus een andere vraag dan de vraag naar de welke verhoormethoden onrechtmatig zijn volgens de huidige wet en rechtspraak.

bekentenis afleggen. De vraag naar welke verhoormethoden van de politie een mate van druk opleveren die de *kans* op een valse bekentenis vergroten, en de vraag welke consequenties daaraan verbonden moeten worden, willen wij niettemin in deze bijdrage proberen te beantwoorden vanuit verschillende perspectieven. Wij stellen ons ten eerste de vraag welke technieken de Nederlandse politie hanteert bij het verhoren van verdachten en in welke mate dat resulteert in het uitoefenen van pressie. Dit alleen al is een interessante vraag omdat vrij weinig bekend is over hoe de Nederlandse politie verhoort.¹⁰ Teneinde daarvan een goed begrip te krijgen, is niet alleen de praktijk, maar ook het achterliggende kader van die praktijk van belang. Om die reden zullen we eerst in paragraaf 2 aandacht besteden aan de 'Handleiding verhoor' die voor de politie geldt als het handboek voor het (verdachten)verhoor. In paragraaf 3 geven wij vervolgens een analyse van de data over verhoortechnieken die in de verhoorruimte zijn verzameld tijdens het tweejarig experiment 'Raadsman bij politieverhoor'. Daarbij wordt aangegeven in hoeverre die technieken een mate van druk opleveren die een risico op valse bekentenissen kan inhouden. In paragraaf 4 behandelen we vervolgens de vraag wat op basis van het voorgaande nu geconcludeerd kan worden ten aanzien van de vraag hoe risicovol in Nederland door de politie wordt gehoord. Ten slotte bespreken we in paragraaf 5 welke juridische en politieke keuzes zouden kunnen worden gemaakt op grond van de sociaal-wetenschappelijke resultaten uit de voorgaande paragrafen.

2 Voorgescreven verhoormethoden volgens het handboek

2.1 Doelstelling: alleen schuldige verdachten worden verhoord?

Zoals omschreven in de 'Handleiding verhoor' (hierna: Handleiding) staat bij het verdachtenverhoor de waarheidsvinding centraal en mag het nooit uitsluitend gaan om het verkrijgen van een bekentenis.¹¹ Het doel is het verkrijgen van relevante informatie die bovendien betrouwbaar is. Een manier om die betrouwbaarheid te toetsen is door de verklaring te vergelijken met beschikbare tactische en technische

¹⁰ Wel is onderzoek gedaan naar verhoren van allochtone verdachten, K. Beune, *Talking Heads. Interviewing Suspects from a Cultural Perspective* (diss. Twente), Enschede: Gildeprint Drukkerijen 2009.

¹¹ A. van Amelsvoort, I. Rispen & H. Grolman, *Handleiding verhoor*, Amsterdam: Reed Business 2010, p. 255.

aanwijzingen.¹² Toch is het aannemelijk dat opsporingsambtenaren op basis van de Handleiding concluderen dat het verkrijgen van een bekende verklaring een centrale doelstelling van het verdachtenverhoor is. Zo wordt een aantal keren het belang van een bekende verklaring voor het opsporingsonderzoek en het daarop volgende strafproces benadrukt, bijvoorbeeld door te wijzen op de mogelijkheid dat een bekende verklaring die later ingetrokken wordt voor de rechter, toch als bewijs kan worden gebruikt,¹³ en op de situatie dat een verklaring uitsluitel kan geven over missende informatie in die gevallen dat doorrechercheren geen optie meer is.¹⁴ Interessant is bovendien dat de Handleiding ervan uit lijkt te gaan dat het deel van het verhoor dat gericht is op het verkrijgen van informatie over het delict – het zogenaamde zaakgerichte verhoor – bij voorkeur moet plaatsvinden nadat de verhoorder op basis van het eerste contact en het persoonsgericht verhoor (respectievelijk het kennismaken en praten over de persoon van de verdachte, zie hierover nader de volgende paragraaf), een inschatting heeft gemaakt van de betrokkenheid van de verdachte bij het delict. Dit lijkt overeen te komen met wat in buitenlands onderzoek wordt gesteld over politieverhoren, namelijk dat het verdachtenverhoor niet zozeer als doel heeft de waarheid boven water te krijgen en om vast te stellen of de verdachte ook daadwerkelijk de dader is, maar eerder gericht is op het trainen van rechercheurs om alleen die verdachten te verhoren van wie ze op basis van het initiële contact of verhoor vastgesteld hebben dat ze schuldig zijn.¹⁵ Deze goedbedoelde waarschuwing in de Handleiding geeft in wezen het grote knelpunt in het verdachtenverhoor aan. Niet altijd zijn de aanwijzingen zo sterk dat de politie zeker weet dat een verdachte de dader is. Het uitgangspunt voor een rechercheur in een verhoor zal echter zijn dat de persoon die voor hem zit, iets met het strafbare feit te maken heeft. Hij is immers verdachte en om die reden wordt hij

¹² Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 255.

¹³ Idem, p. 260.

¹⁴ Idem, p. 309.

¹⁵ Vergelijk S.C. Appleby, S.M. Kassin & J.T. Perillo, 'Interviewing suspects: Practice, science, and future directions', *Legal and Criminal Psychology* 15 (2010), p. 39-55; N.J. Gordon & W.L. Fleisher, *Effective interviewing and interrogation techniques* (2nd ed.), San Diego, CA: Academic Press 2006; F.E. Inbau, J.E. Reid, J.P. Buckley & B.C. Jayne, *Criminal Interrogation and Confessions* (4th ed.), Sudbury: Jones & Bartlett 2004.

verhoord. Vanuit dat vertrekpunt zal het verhoor gericht zijn op het verkrijgen van een bekentenis.¹⁶

2.2 *Gebruik en opbouw van pressie*

De uitvoering van het verdachtenverhoor wordt in de Handleiding onderverdeeld in het eerste contact, het persoonsgericht verhoor¹⁷ en het zaakgericht verhoor.¹⁸ Er bestaat een chronologisch onderscheid tussen de drie fasen met als doel een opbouw van niet-beladen naar beladen (lees: de verdenking) onderwerpen. Daarbij wordt informatie uit een eerder stadium gebruikt bij de invulling en uitwerking van het volgende stadium. Het eerste contact en het persoonsgericht verhoor zijn in beginsel gericht op het maken van een inschatting van de persoon van de verdachte.¹⁹ In principe wordt tijdens die fasen geen pressie gebruikt.²⁰ Wel wordt informatie vergaard (over tactische aanwijzingen en belevingsonderwerpen zoals eerlijkheid, verantwoordelijkheid en spijt) waarmee tijdens het zaakgericht verhoor pressie opgebouwd kan worden.

De kern van de uitvoering van het verdachtenverhoor bestaat uit het zaakgericht verhoor. Dit is het moment waarop de verhoorder probeert de waarheid boven water te krijgen over het aandeel dat de verdachte al dan niet heeft bij het plegen van het delict.²¹ Wanneer de verdachte niet wil verklaren, kan de druk worden opgebouwd. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van de directe stapelmethode, de standaardverhoorstrategie (SVS), de vraag- en antwoordmethode of

16 In wezen gaat het hier om het probleem van tunnelvisie binnen een opsporingsonderzoek. In het eindrapport inzake het Programma Versterking Opsporing en Vervolging stelt de politie dat binnen de politie-organisatie hard wordt gewerkt om dit probleem tegen te gaan. Zie *Landelijk beeld implementatie PVO bij de politie* (Eindrapportage PVO, landelijk programmabureau versterking opsporing), januari 2010.

17 Ook wel oriënterend gesprek genoemd. Nierop beargumenteert dat dit gesprek niet los kan worden gezien van (de uitvoering van) het inhoudelijke verhoor omdat de resultaten uit dit gesprek van invloed zijn op de opbouw van het verhoorplan en de uitvoering van het verhoor: N.M. Nierop, 'Het verdachtenverhoor in Nederland. Wat wordt verhoorders geleerd?', *Nederlands Juristenblad* 2005, p.889.

18 Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 296-301.

19 Idem, p. 297.

20 In de Handleiding wordt wel gewezen op de mogelijkheid dat een verdachte tijdens het persoonsgericht verhoor niet wil verklaren. Het is dan zaak de verdachte op andere gedachten te brengen door de verklaringsbereidheid te bevorderen, Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 303.

21 Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 331.

de gedragskundige verhoorstrategie.²² Van deze strategieën is de standaardverhoorstrategie de belangrijkste waarmee in Nederland invulling wordt gegeven aan het zaakgericht verhoor. Volgens de Handleiding kan de SVS in bijna alle zaken, variërend van inbraken tot en met levensdelicten, gebruikt worden.²³ De SVS is bedoeld voor verhoorsituaties waarin wordt verwacht dat de verdachte niet zomaar een verklaring over het strafbare feit zal afleggen.²⁴ Door de druk systematisch op te bouwen probeert de verhoorder de weerstand van de verdachte tegen verklaren laag te houden en daarmee de verklaringsbereidheid te verhogen. In het beginstadium worden zaakgerichte onderwerpen behandeld waarvan wordt verwacht dat de verdachte daarover gemakkelijk verklaart om vervolgens over te gaan op zaakgerichte onderwerpen waarvan wordt verwacht dat de verdachte daarover moeilijk zal verklaren. De druk wordt opgebouwd door de verdachte te omsingelen met technische en tactische aanwijzingen en te confronteren met tegenstellingen tussen de aanwijzingen en de verklaring van de verdachte.²⁵ Het is daarbij van belang dat de aanwijzingen een hoge gebruikswaarde hebben, waarmee kennelijk bedoeld wordt dat ze betrouwbaar zijn.²⁶

De SVS lijkt kortom een methode die valt of staat bij de aanwezigheid van de hoeveelheid en kwaliteit van de beschikbare belastende informatie. Het uitoefenen van druk bestaat uit het confronteren van de verdachte met die informatie met de bedoeling hem zo te beïnvloeden dat hij inziet dat ontkennen geen zin heeft en dat bekennen in zijn belang is. Ook kan de verdachte worden geconfronteerd met tegenstrijdigheden tussen zijn verklaring en de informatie waarover de politie beschikt.²⁷ Die beïnvloeding kan voorts anders dan via confronteren worden bewerkstelligd. De Handleiding be-

22 De directe stapelmethode, de vraag-en-antwoordmethode en de gedragskundige verhoorstrategie zullen niet in detail beschreven worden. In paragraaf 3 zal wel bekeken worden in hoeverre deze drie alternatieve strategieën in de praktijk gebruikt worden.

23 Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 335.

24 Idem, p. 335.

25 Idem, p. 335-336.

26 Idem, p. 286.

27 E.M.Th. Beenackers, *Bijzondere verhoormethoden. Een literatuurverkenning*, Den Haag: WODC 1998, p. 3 vat de SVS als volgt samen: 'Dit is een tactische verhoorstrategie, die als doel heeft de verdachte in te sluiten met bewijs zodat hij, als hij het delict heeft gepleegd, gaat inzien dat verder ontkennen zinloos is.' Vergelijk ook Memon, Vrij & Bull 2003; A.H. Eagle & S. Chaiken, *The Psychology of Attitudes*, Orlando: Harcourt Brace 1993, S.M. Kassin & K. McNall, 'Police interrogations and confessions', *Law and Human Behavior* 1991, 15, p. 233-251.

schrijft de mogelijkheid dat de verdachte nadrukkelijk wordt gewezen op de consequenties van wel of niet meewerken. Zwijgen, liegen, dan wel onaannemelijk verklaren kunnen van invloed kunnen zijn op het bewijs, de overtuiging van de rechter, de strafmaat en door de verdachte gevoerde verweren.²⁸

De Handleiding wijst ten slotte ook op de gevaren van druk opbouwen. Ontoelaatbare druk moet worden vermeden. Daaronder wordt verstaan drammen, trucs toepassen, misleiden, bedreigingen uiten en beloftes doen.²⁹

3 Een blik in de verhoorkamer

3.1 Algemeen beeld van de werkwijze tijdens verhoren van verdachten van levensdelicten

De basis van onze analyse wordt gevormd door 168 geobserveerde verhoren die zijn afgenomen in zaken waarin een verdenking bestond van een levensdelict (moord of doodslag). Het gaat daarbij om de eerste politieverhoren in een strafzaak. Daaronder verstaan wij alle verhoren vanaf het moment van aanhouding tot aan het moment dat de verdachte wordt voorgeleid aan de rechter-commissaris, althans tot aan het einde van de inverzekeringstelling.

Wat allereerst opvalt in de geobserveerde verhoren, is dat de meeste verdachten bereid waren te verklaren over algemene en persoonlijke zaken, maar beduidend minder over het delict zelf. Bekennen is een zeldzaamheid.³⁰ Nu de politie in deze verhoren dus kennelijk te maken heeft gehad met een niet-meewerkende verdachte bij een type delict dat valt onder het toepassingsbereik van de SVS, mag worden verwacht dat deze verhoormethode werd gehanteerd. Dat blijkt in ieder geval wat betreft de opbouw van het verhoor zo te zijn. In het algemeen worden verdachten drie keer verhoord voordat ze worden voorgeleid aan de rechter-commissaris. In die drie verhoren blijkt een zekere opbouw te zitten. Het eerste verhoor is vooral aftastend, tijdens het tweede verhoor wordt meer inhoudelijk op de zaak ingegaan, hetgeen tijdens het derde verhoor wordt voortgezet. De scheiding tussen persoonlijk en zaakgericht verhoor is in veel gevallen vloeiend.

²⁸ Van Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010, p. 328.

²⁹ Idem, p. 276.

³⁰ Stevens & Verhoeven 2010, p. 120-126.

3.2 *Gebruik van verhoortechnieken*

In de literatuur worden verschillende verhoortechnieken onderscheiden die mogelijk kunnen bijdragen aan het afleggen van een valse bekentenis. Mogelijk, want de redenen waarom iemand een valse bekentenis aflegt zijn divers,³¹ en het uitoefenen van druk door het gebruik van bepaalde verhoortechnieken is één van de factoren binnen een geheel – zij het wel een belangrijke. Risicovolle verhoortechnieken kunnen grofweg in de volgende categorieën worden onderverdeeld: 1) de wijze waarop vragen worden gesteld: *open of gesloten*, 2) *maximalisatie* (het confronteren met niet bestaand bewijs, het overdrijven van het bewijs, dreigen met gevolgen als niet wordt bekend, intimidatie), en 3) *minimalisatie en manipulatie* (het minimaliseren van de misdaad en de gevolgen, inspelen op het geweten, vleien).³² Op basis van deze kennis, en gelet op wat we weten over verhoortechnieken die veel worden gebruikt in zaken betreffende ernstige delicten,³³ zijn ten behoeve van de observaties veertien technieken geselecteerd. Vervolgens is voor alle 168 verhoren genoteerd welke verhoortechnieken worden aangewend. Tabel 1 geeft een overzicht van deze technieken.

Gegeven de beschrijving van de SVS in paragraaf 2 kan worden verwacht dat verhoortechnieken waarmee de verhoorder in con-

31 Zo worden ook verschillende typen valse bekentenissen onderscheiden. G.H. Gudjonsson, *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*, Chichester: John Wiley & Sons 2003, p. 173-216, zie in het bijzonder het model op p. 211. Zie ook L. Stevens & W.J. Verhoeven, 'Raadsman bij het politieverhoor vraagt om maatwerk', *Nederlands Juristenblad* 2010, p. 2690.

32 R.J. Ofshe & R.A. Leo, 'The social psychology of police interrogation: The theory and classification of true and false confessions', *Studies in Law, Politics and Society* 16 (1997), p. 189-251; Gudjonsson 2003, p. 80-83; S.M. Kassin & G.H. Gudjonsson, 'The Psychology of Confessions. A Review of the Literature and Issues', *Psychological Science in the Public Interest* 5 (2004), p. 33-67; S.M. Kassin, 'The psychology of confessions', *Annual Review Law Society* 4 (2008), p. 201-203; S.M. Kassin, S.S. Drizin, G.H. Grisso, R.A. Leo, & A.D. Redlich, 'Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations', *Law and Human Behavior* 34 (2010), p. 3-38.

33 J. Baldwin, 'Police interview techniques: Establishing truth or proof?', *British Journal of Criminology* 33 (1993), p. 325-352; S.M. Kassin, R.A. Leo, C.A. Meissner, K.D. Richman, L.H. Colwell, A.-M. Leach & D. La Fon, 'Police interviewing and interrogation: A self-report survey of police practices and beliefs', *Law and Human Behavior* 31 (2007), p. 281-400; L. King & B. Snook, 'Peering inside a Canadian interrogation room: An examination of the Reid model of interrogation, influence tactics, and coercive strategies', *Criminal Justice and Behavior* 36 (2009), p. 674-694; R.A. Leo, 'Inside the interrogation room', *Journal of Criminal Law and Criminology* 86 (1996), p. 266-303.

tact met de verdachte probeert te komen (vertrouwen opbouwen [*P3*] en sympathie tonen [*P10*]) relatief vaak gebruikt zullen worden. Datzelfde geldt voor 'het omsingelen van de verdachte met technische en tactische aanwijzingen' (*P4* en *P5*), en 'het confronteren met tegenstrijdigheden in de verklaring van de verdachte' (*P12*). Al deze technieken vormen immers de kern van de SVS. Als meer 'aanvullende' manier van druk opbouwen kan worden beschouwd 'het benadrukken van de consequenties van niet verklaren' (*P15*). Om die reden kan worden verwacht dat deze verhoortechniek verhoudingsgewijs minder vaak zal worden gebruikt. Datzelfde zou moeten gelden voor methoden die door de Handleiding worden afgeraden, namelijk de meer op misleiding (*P6*, *P7*, *P8* en *P11*) en intimidatie (*P9*, *P13*, *P14* en *P16*) gerichte verhoortechnieken.

Tabel 1 (zie p. 123) geeft de veertien verhoortechnieken weer in volgorde van de mate waarin ze tijdens de 168 geobserveerde verhoren werden gebruikt. In de eerste plaats valt op dat de empirische gegevens deels overeenkomen met de verwachtingen. Drie van de vijf door de Handleiding voorgeschreven verhoortechnieken worden zoals verwacht relatief het vaakst gebruikt (*P3*, *P4* en *P5*). Ook wordt het benadrukken van de consequenties van niet verklaren (*P15*) zoals verwacht minder vaak gebruikt. Verhoudingsgewijs echter behoort deze verhoortechniek nog tot de regelmatig gebruikte technieken. De twee door de Handleiding afgeraden en als ongeoorloofde pressie beschouwde verhoortechnieken (*P8* en *P16*) worden bijna niet gebruikt. Hoewel het onderbreken van verklaringen (*P13*) in bijna een vijfde van de verhoren gebruikt wordt, behoort deze verhoortechniek relatief gezien tot weinig gebruikte technieken, wat overeenkomt met de verwachting.

In de tweede plaats worden echter ook enkele afwijkende resultaten gevonden. Tegen de verwachting in behoren de verhoortechnieken waarbij tegenstellingen worden benadrukt (*P12*) en waarbij sympathie wordt getoond (*P10*) niet tot de relatief vaakst gebruikte technieken. Mogelijk opvallender is dat misleidende en intimiderende manieren van verhoren, die in de Handleiding afgeraden worden, relatief regelmatig worden gebruikt. Uit de bevindingen komt naar voren dat twee verhoortechnieken (*P9* en *P7*) die hiertoe kunnen worden gerekend, in bijna de helft van de verhoren gebruikt worden en nog eens twee (*P14* en *P6*) in een kwart van de verhoren.

Tabel 1 Rangorde van de mate waarin verhoortechnieken gebruikt worden (n=168)

	Percentage gebruik
<i>P3</i> Vertrouwen opbouwen en een goede verstandhouding krijgen.	71.4
<i>P4</i> Confronteren met (indirect) bewijs.	51.8
<i>P9</i> Inspelen op geweten of schuldgevoel.	49.4
<i>P5</i> Confronteren met verklaringen van getuigen of andere verdachten.	44.6
<i>P7</i> Suggestieve vragen stellen.	44.0
<i>PI5</i> Consequenties benadrukken van niet meerwerken (zwijgen).	37.5
<i>PI0</i> Sympathie en begrip tonen.	37.5
<i>PI2</i> Tegenstellingen in het verhaal identificeren.	32.7
<i>PI4</i> Uiten van ongeduld, frustratie of boosheid.	28.6
<i>P6</i> Hypothetische situaties voorleggen.	22.6
<i>PI3</i> Onderbreken van verklaringen.	18.5
<i>PI1</i> Morele rechtvaardigingen aandragen.	7.1
<i>P8</i> Beloftes doen.	4.2
<i>PI6</i> Fysiek intimideren.	4.2

3.3 *Van verhoortechnieken naar pressie: sympathiseren, confronteren, manipuleren en intimideren*

De mate waarin de verhoorder pressie op de verdachte uitoefent, is niet direct meetbaar.³⁴ Om pressie op de verdachte uit te oefenen, gebruikt de verhoorder verhoortechnieken zoals in de vorige paragraaf beschreven. Teneinde een indruk te krijgen van de mate waarin dat gebeurt, wordt nagegaan of de veertien geobserveerde verhoortechnieken gereduceerd kunnen worden tot een of meerdere dimensies van pressie. Aan de hand van een factoranalyse wordt nagegaan welke verhoortechnieken bij elkaar geclusterd kunnen worden.³⁵ De geclusterde verhoortechnieken vormen een factor die uitdrukking geeft aan een dimensie van pressie. Vier dimensies van pressie zijn gevon-

34 Zie hiervoor ook J. Pearse & G.H. Gudjonsson, 'Measuring influential police interviewing tactics: A factor analytic approach', *Legal and Criminological Psychology* 4 (1999), p. 221-238.

35 Bij de beschrijving van de gebruikte verhoortechnieken is gebleken dat bijna nooit beloftes gedaan worden, fysiek geïntimideerd wordt en morele rechtvaardigingen aangedragen worden. Hierdoor zijn de aantallen te klein voor de factoranalyse en deze drie verhoortechnieken zullen niet verder geanalyseerd worden.

den. Vertrouwen opbouwen (P_3) en sympathie tonen (P_{10}) vormen samen de dimensie *sympathiseren*. Inspelen op het geweten (P_9) en consequenties van zwijgen benadrukken (P_{15}) vormen samen de dimensie *intimideren*. Confronteren met verklaringen van anderen (P_5), hypothetische situaties voorleggen (P_6) en suggestieve vragen stellen (P_7) kunnen samengenomen worden tot de dimensie *manipuleren*.³⁶ Tot slot vormen confronteren met (indirect) bewijs (P_4), tegenstellingen identificeren (P_{12}), onderbreken van de verdachte (P_{13}) en ongeduld uiten (P_{14}) samen de dimensie *confronteren*. Voor een uitgebreide bespreking van de factoranalyse verwijzen wij naar het rapport 'Raadsman bij politieverhoor'.³⁷ Voor het doel van deze studie volstaat de beschrijving van de mate waarin tijdens de geobserveerde verhoren pressie wordt gebruikt.

Sympathiseren is de dimensie van pressie die gemiddeld genomen het vaakst tijdens de geobserveerde verhoren wordt gebruikt. Deze vorm van pressie is erop gericht 'in contact te komen' met de verdachte, een vertrouwensband op te bouwen, hem op zijn gemak te laten voelen en oprecht respect te tonen. Hiermee wordt in feite getracht een open en positieve sfeer te creëren waarin de verdachte uitgenodigd kan worden naar waarheid informatie over het delict te verstrekken.³⁸ Hoewel het in eerste opzicht niet om het uitoefenen van druk lijkt te gaan, beschouwen we *sympathiseren* wel als een vorm van pressie in die zin dat het ten doel heeft het verklaringsge-

36 Het lijkt tegen intuïtief om het confronteren met (indirect) bewijs en het confronteren met verklaringen van anderen niet tot dezelfde dimensie van pressie te rekenen, beide hebben immers een confronterende component. Het onderscheid wordt gemaakt op basis van het veronderstelde verschil in de mate waarin bewijs dan wel verklaringen gemanipuleerd of uit hun verband getrokken kunnen worden. Bij het confronteren met (indirect) bewijs kan tot op zekere hoogte gemanipuleerd worden en ook de feiten kunnen enigszins uit hun verband getrokken worden. Echter, verklaringen van getuigen of medeverdachten zijn naar ons idee makkelijker te manipuleren dan (indirect) bewijs.

37 Stevens & Verhoeven 2010, p. 88-93 en p. 185-187.

38 Deze verhoortactiek lijkt overgenomen te zijn van 'investigative interviewing', zie hiervoor T.M. Williamson, 'From interrogation to investigative interviewing: Strategic trends in police questioning', *Journal of Community and Applied Social Psychology* 2 (1993), p. 89-99; R. Milne & R. Bull, *Investigative interviewing: Psychology and practice*, Chichester: John Wiley & Sons 1999. Deze manier van verhoren wordt ook wel 'ethical interviewing' genoemd, U. Holmberg & S.-Å. Christianson, 'Murderers' and sexual offenders' experiences of police interviews and their inclinations to admit or deny crimes', *Behavioral Sciences and the Law* 20 (2002), p. 32.

drag van de verdachte te beïnvloeden.³⁹ Gesproken zou kunnen worden van een 'zachte' vorm van pressie.

Na *sympathiseren* wordt *intimideren* gemiddeld genomen het vaakst gebruikt. Bij deze vorm van pressie ligt de nadruk op de verdachte ongemakkelijk te laten voelen door gevoelens van schuld, onrust, angst dan wel wantrouwen. Door verschillende aspecten van de overtreding en de emoties die spelen bij bekennen te benadrukken (maximaliseren),⁴⁰ probeert de verhoorder de houding van de verdachte te veranderen met als doel een bekende verklaren te ontlokken.⁴¹ In het geval op basis van de inschattingen tijdens de eerste fase onterecht aangenomen wordt dat de verdachte schuldig is, ontstaat een risico op valse bekentenissen. Vanuit sociaalpsychologisch standpunt (inspelen op geweten) en juridisch standpunt (consequenties van zwijgen benadrukken) is dit de meest 'sterke' – of zo men wil, in het kader van het risico op valse bekentenissen, 'gevaarlijke' – directe overtuigingsstactiek die de politie hanteert.

De dimensie *manipuleren* wordt gemiddeld genomen relatief weinig (op één na laatste) gebruikt. Met deze vorm van pressie probeert de verhoorder de verdachte als het ware te misleiden of 'erin te luizen'.⁴² Een voorbeeld hiervan is dat aan de verdachte een hypothetische situatie wordt voorgelegd, zoals die waarin een verhoorder aan een verdachte voorlegt dat de verdachte het slachtoffer misschien niet met een schroevendraaier wilde doden maar dat hij hem er mee wilde tegenhouden.

De dimensie van pressie die gemiddeld genomen het minst vaak wordt gebruikt is *confronteren*. In deze vorm van pressie kan de omsingelingstactiek van de SVS worden herkend. Daar het langzaam omsingelen met belastende informatie de kern vormt van de SVS, is het opmerkelijk dat deze vorm van pressie gemiddeld genomen het minst vaak wordt gebruikt.

39 Vergelijk ook Nierop 2005, p. 889.

40 Zie hiervoor onder meer Kassin & McNall 1991 en Eagle & Chaiken 1993. Dit kan eveneens bereikt worden door de ernst van het delict te bagatelliseren (minimaliseren). Eerder hebben we gevonden dat de minimaliserende techniek, in deze studie geoperationaliseerd als 'morele rechtvaardigingen aandragen', weinig gebruikt wordt.

41 Dit wordt als de theoretische grondslag van de zogeheten Reid-methode beschouwd, Memon, Vrij & Bull 2003.

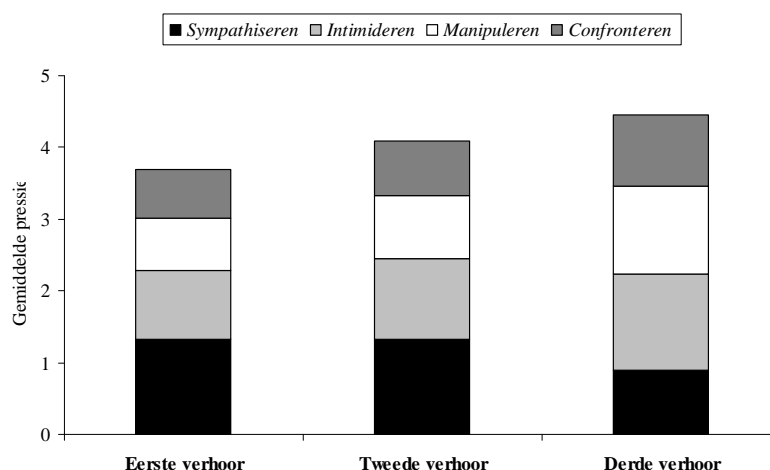
42 J.H. Skolnick & R.A. Leo, 'The ethics of deceptive interrogation', *Criminal Justice Ethics* 11 (1992), p. 3-12.

3.4 *Opbouw en combinatie van de verschillende vormen van pressie*

In paragraaf 2 is besproken dat het opbouwen van druk, door met onbeladen onderwerpen te beginnen en naar beladen onderwerpen toe te werken, een belangrijk onderdeel is van de SVS. Onze veronderstelling is dat deze opbouw in verhoren samengaat met een variatie in het gebruik van de in de voorgaande paragraaf beschreven verschillende vormen van pressie, nu de ene vorm van pressie meer aansluit bij 'onbeladen' en de andere bij 'beladen'. Zo is de verwachting dat op het moment dat vooral over onbeladen onderwerpen gesproken wordt, meer gebruik zal worden gemaakt van *sympathiseren*. De verdachte wordt hiermee in de 'praatstand gezet'.⁴³ Dit zal, gezien de in paragraaf 3.1 besproken opbouw, tijdens het eerste verhoor zijn. Een tweede verwachting is dat op het moment dat het verhoor in de fase zit dat vragen over beladen onderwerpen (de verdenking) worden gesteld meer confronterende, manipulerende en intimiderende pressie zal worden gebruikt. Dit zal naar alle waarschijnlijkheid vooral tijdens het tweede en derde verhoor plaatsvinden.

Figuur 1 laat in dit kader twee interessante bevindingen zien. De kolommen in deze figuur representeren de optelsom van het gemiddeld gebruik van de vier vormen van pressie voor het eerste, tweede en derde verhoor. Die optelsom laat zien dat het totaal van het gemiddeld gebruik van pressie over de drie verhoren toeneemt. Daarnaast lijkt ook een verschuiving over de drie verhoren plaats te vinden in het soort pressie dat wordt gebruikt. In de eerste twee verhoren wordt gemiddeld genomen meer gebruik gemaakt van *sympathiseren* terwijl tijdens het derde verhoor deze vorm gemiddeld genomen het minst vaak gebruikt lijkt te worden. Voor *confronteren*, *manipuleren* en *intimideren* zien we een tegenovergestelde trend. Deze 'harde' vormen van pressie lijken gemiddeld genomen meer te worden gebruikt in het derde verhoor dan in de eerste twee verhoren.

43 Duker & Stevens 2009, p. 95.

Figuur 1 Verschillen in gemiddeld gebruik van de vier dimensies van pressie tussen vervolghoren (n = 168)

Deze bevindingen komen in grote lijnen overeen met wat op basis van de Handleiding verwacht werd. De druk wordt over de drie verhooren opgebouwd door vooral meer gebruik te maken van de 'harde' vormen van pressie. Twee bevindingen wijken af van de verwachtingen. In de eerste plaats wordt ook tijdens de eerste verhooren gemiddeld genomen meer gebruik gemaakt van de drie 'harde' vormen van pressie dan van 'zachte' pressie. Ten tweede blijkt 'zachte' pressie ook tijdens de tweede verhooren veel te worden gebruikt.

Als laatste wordt specifiek gekeken naar de mate waarin de verschillende vormen van pressie tijdens de verhooren worden gecombineerd. Dit is op te maken uit tabel 2 waar de samenhang tussen de verschillende vormen van pressie wordt weergegeven. De duur van het verhoor wordt hier als vijfde vorm van pressie aan toegevoegd.⁴⁴ De belangrijkste bevinding uit tabel 2 is dat de drie 'harde' vormen van pressie in samenhang met elkaar worden gebruikt. Daarbij blij-

44 Uit internationaal onderzoek is naar voren gekomen dat langdurig achter elkaar verhooren het risico op valse bekentenissen vergroot en in die zin als een vorm van pressie beschouwd zou kunnen worden. Zie hiervoor Kassin e.a. 2010; J.P. Blair, 'A test of the unusual false confession perspective using cases of proven false confessions', *Criminal Law Bulletin* 41 (2005), p. 127-144; S.A. Drizin & R.A. Leo, 'The problem of false confessions in the post-DNA world', *North Carolina Law Review* 82 (2004), p. 891-1007.

ken twee vormen van 'harde' pressie, *confronteren* en *manipuleren*, samen te gaan met langer durende verhoren. Een verhoorsituatie waarin de 'harde' vormen van pressie gecombineerd samengaan met relatief langdurig verhoren zou omschreven kunnen worden als een verhoorsituatie waarin de politie door doordrammen en misleiding een bekentenis probeert te verkrijgen.⁴⁵ Hoewel in de Handleiding zo'n wijze van verhoor als een niet aanvaardbare tactiek wordt beschreven, laten de bevindingen van deze studie zien dat betreffende wijze in de praktijk wel degelijk voorkomt.

Tabel 2 Samenhang tussen de vier dimensies van pressie en verhoorduur (N = 168)

	1	2	3	4	5
1 <i>Sympathiseren</i>	1.000				
2 <i>Confronteren</i>	.020	1.000			
3 <i>Manipuleren</i>	-.065	.445***	1.000		
4 <i>Intimideren</i>	.060	.405***	.377***	1.000	
5 <i>Verhoorduur</i>	.332***	.139*	.227***	.095	1.000

Noten: Spearman correlatiecoëfficiënten.

* P < .10; ** P < .05; *** P < .01 (tweezijdig).

4 De risico's van de Nederlandse wijze van verhoren

Zoals gezegd hebben verschillende factoren, in hun onderlinge samenhang, invloed op de kans dat een valse bekentenis wordt afgelegd. Het uitoefenen van druk is een belangrijke factor. De Nederlandse SVS lijkt in dat verband ver af te staan van de bijvoorbeeld in Amerika gebruikte list-en-bedrogmethoden,⁴⁶ die gepaard gaan met een groot risico op valse bekentenissen. Niettemin blijkt op basis van de bovenstaande resultaten wel degelijk een zeker risico aanwezig in het Nederlandse politieverhoor. In de eerste plaats is de SVS, net als de Amerikaanse methode van Inbau & Reid sterk gericht op het beïnvloeden van de verdachte. Dat gebeurt in theorie door de verdachte te confronteren met betrouwbare belastende informatie die dus ook in voldoende mate voorhanden moet zijn. Problematisch blijft echter dat de methode ook kan worden gebruikt in het geval dat de aanwijzingen die de politie heeft een ander scenario openlaten dan dat van

45 Duker & Stevens 2009, p. 92.

46 Het gaat dan voornamelijk om de methode zoals voorgeschreven in het handboek van Inbau & Reid 2004.

de verdenking. De SVS leunt uiteindelijk, net als de Reid-methode in sterke mate op de inschatting – van de persoon van de verdachte, of hij liegt en of hij schuldig is – die rechercheurs maken tijdens het eerste contact en het persoonsgericht verhoor.⁴⁷ Internationaal onderzoek heeft laten zien dat zelfs deskundigen en ervaren rechercheurs vaak mis zitten met het maken dit soort inschattingen.⁴⁸

Binnen het onderzoek hebben we niet standaard een volledig inzicht gehad in het belastende materiaal dat de politie ter beschikking had op het moment van verhoren. Maar het valt wel op dat de observaties laten zien dat relatief weinig gebruik gemaakt werd van confronterende pressie. Dit is de vorm van druk die de kern vormt van de SVS. Het is ook het type druk van de SVS dat verbonden is met het vereiste dat voldoende belastende informatie voorhanden is, en derhalve de beste garantie op het voorkomen van een valse bekentenis biedt. Een beïnvloedingstechniek zoals intimideren, die niet zozeer een connectie heeft met het belastende materiaal, wordt daarentegen vaak ingezet. Ook een techniek die naar haar aard het verdraaien van de waarheid impliceert (manipuleren) komt voor, en deze gaat bovendien samen met langer durende verhoren, een omstandigheid waarvan we weten dat het verdachten aan het praten krijgt. Deze studie biedt evenwel niet voldoende gegevens om te bezien met welke factoren het gebruik van de verschillende tactieken samengaat. Vooral hoe groot het risico op valse bekentenissen hierdoor wordt, is op basis van deze studie niet vast te stellen. Dit laatste vereist gegevens over zaken waarvan vastgesteld is dat valse bekentenissen afgelegd zijn. Maar geconstateerd moet worden dat, hoewel het Handboek tot voorzichtigheid maant en het uitgangspunt luidt dat voldoende informatie voorhanden is waarmee de verdachte kan worden geconfronteerd, een risico op een valse bekentenis altijd aanwezig blijft bij het type verhoor waar de Nederlandse politie mee werkt, en door de wijze waarop het verhoor wordt uitgevoerd.

47 Zie hiervoor ondermeer Kassin & Gudjonsson 2004; Hartwig, Granhag & Vrij 2005; Kassin e.a. 2010.

48 Zie hiervoor A. Vrij, 'We will protect your wife and child, but only if you confess', in: P.J. van Koppen & S.D. Penrod (red.), *Adversarial versus Inquisitorial Justice: Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems*, New York: Kluwer Academic 2003, p. 55-80.

5 Tot slot

De wijze waarop in Nederland wordt verhoord, kent bepaalde risico's. De vraag rijst wat die constatering zou moeten betekenen voor de opsporingspraktijk. Moet er anders worden verhoord? Moet het verhoor een minder prominente plaats in de opsporing krijgen? Moet langer worden gewacht met de aanhouding en meer informatie worden verzameld voordat de verdachte voor het eerst wordt verhoord? Voordat die vragen kunnen worden beantwoord, zal eerst meer onderzoek moeten worden gedaan naar de vraag van de grootte van het risico, en de vraag naar de condities waaronder het risico zich in welke mate manifesteert. In de eerste plaats is dan relevant in hoeverre de hierboven beschreven methoden inderdaad verdachten die aanvankelijk niet willen verklaren, toch aan het praten krijgen. Daarbij moet gekeken worden naar alle factoren die daarop van invloed kunnen zijn, zoals het type verdachte, de aard, kwaliteit, en omvang van de belastende informatie, de duur van het verhoor, en de duur van de opsluiting van de verdachte. Teneinde de omvang van het risico op een *valse* bekentenis te kunnen benaderen is het vervolgens relevant inzicht te krijgen in hoeverre de hierboven genoemde en vastgestelde factoren een risico in zich bergen. Daarvoor is in zijn algemeenheid van belang dat inzicht wordt verkregen in de hoeveelheid en de kwaliteit van de beschikbare aanwijzingen in een zaak. Met welke informatie gaat de politie een verhoor in, en hoe creatief wordt die informatie aangewend? De kennis die bovengenoemd onderzoek oplevert, kan vervolgens gecombineerd worden met wat we weten over verdachten en verhoormethoden in zaken waarin daadwerkelijk of vermoedelijk een valse bekentenis is afgelegd. Dat blijft lastig omdat in Nederland weinig gevallen zijn waarvan met zekerheid is vastgesteld dat de verdachte valselijk heeft verklaard. Maar bekend is bijvoorbeeld wel dat psychisch kwetsbare verdachten gevoelig zijn voor suggestieve verhoortechnieken,⁴⁹ en dat het voeden van de verdachte met daderkennis een rol speelt. Afhankelijk van wat uit het bovengenoemde onderzoek naar voren komt, zou kunnen worden nagedacht over de plek van het verhoor in de opsporingspraktijk en de aard van dat verhoor zoals het nu wordt uitgevoerd. Stel dat (in bepaalde gevallen) een dermate groot risico op valse bekentenissen bestaat dat er geen gebruik zou mogen worden gemaakt van pressie. Dat vermin-

49 C. de Ruijter, M. Peters & T. Smeets, 'Psychisch kwetsbare verdachten tijdens het politieverhoor: nut en noodzaak van forensisch psychologische expertise, *GZ-Psychologie* 2010, p.18-23.

dert wellicht de waarde van het verhoor als informatiebron⁵⁰ waardoor de politie zich meer zou moeten concentreren op allerlei bijzondere opsporingsmethoden om, los van de medewerking van de verdachte, bewijsmateriaal te verzamelen. Maar misschien is ook een alternatieve wijze van verhoor voorhanden die geen of minder risico's in zich draagt en niettemin bijdraagt aan het verkrijgen van betrouwbare informatie.⁵¹ Daarbij zou kunnen worden gedacht aan de technieken die gebruikt worden tijdens het interviewen in het algemeen of van getuigen in het bijzonder.⁵² In hoeverre zou een dergelijk gesprek met de verdachte leiden tot meer ontkenning of zwijgen?⁵³ Informatieve gesprekken worden ook nu al gevoerd in de verhoorkamer. Wij hebben daar zelf voorbeelden van gezien. Tussen het voeren van een informatief gesprek en het gebruik van risicovolle druk zit echter een grijs gebied dat beter in kaart moet worden gebracht, en waar alle politiemensen die ooit een verhoor uitvoeren, zich bewust van behoren te zijn.

50 Zie hierover L. Sear & T. Williamson, 'British and American interrogation strategies', in: D. Canter & L. Alison (red.). *Interviewing and Deception*, Aldershot: Ashgate Publishing Company 1999, p. 65-82.

51 C.A. Meissner, M. Hartwig & M.B. Russano, 'The Need for a Positive Psychological Approach and Collaborative Effort for Improving Practice in the Interrogation Room', *Law and Human Behavior* 34 (2010), p. 43-45.

52 Zie onder andere T. Williamson, B. Milne & S.P. Savage, *International Developments in Investigative Interviewing*, Uffculme: Willan Publishing 2009, p. 214. Vergelijk ook vanuit een juridische blik Reijntjes die stelt dat een rigoreuze keuze gemaakt zou moeten worden tussen een inquisitoir verhoor of een accusatoir horen van de verdachte. J.M. Reijntjes, 'De mythe van de in vrijheid afgelegde verklaring', *DD* 2008, 64, p. 923-928.

53 Zo is bijvoorbeeld ook uit onderzoek naar voren gekomen dat sympathieke tactieken in meer bekenenissen resulteren en dominante tactieken samengaan met meer ontkenningen: S. Moston & T. Engelberg, 'Police questioning techniques in tape-recorded interviews with criminal suspects', *Policing & Society* 1993, 3, p. 223-237; Williamson 1993; Holmberg & Christianson 2002.